

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 3 Sayı: 6 Aralık 2023 & Volume: 3 Issue: 6 December 2023
www.gencinedergisi.net

14. VE 15. YÜZYILLARDA YAZILMIŞ MANZUM ESERLERE GÖRE GELİNLER *BRIDES ACCORDING TO POETIC WORKS WRITTEN IN THE 14th AND 15th CENTURIES*

Ayşe AYAZ*

Öz

Divan şiiri geleneği içerisinde kaleme alınmış manzum eserler, geçmiş dönemlere ilişkin yapılan türlü araştırmalar için zengin veriler sunar. Çeşitli dinler, mitolojiler, gelenekler, tarihî olaylar, şahsiyetler, doğa, türlü sahneleri, kişileri ile gündelik yaşam, içinde bulunulan toplum, insanoğluna özgü kimi durumlar ve daha pek çoğu eserlerde, şiirlerde yer almıştır. Bunun sonucunda divanlar ve mesneviler günümüzde, yazıldıkları dönemlerle ilgili çeşitli konularda değerli bilgiler içeren birer kaynak olarak kullanılabilir. Gelinler de manzum eserlerde haklarında türlü bilgilere ulaşılanlardır. Giysileri, süslenişleri ile şairlerin hayallerinde, eserlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. 14. ve 15. yüzyıllarda kaleme alınmış divanlar ile mesnevilerde bulunan kimi beyitler bir gelinin makyajı, takıları, saç ve en önemlisi gelinliği, duvağı konusunda değerli bilgiler içerir, ipuçları verir. Bu makalede, söz konusu yüzyıllarda yazılmış divanlara ve mesnevilere göre gelinler ele alınmıştır. Öncelikle onların makyajları, saçları, takıları, gelinlikleri, duvakları konusunda bilgiler içeren, ipuçları veren beyitler saptanmıştır. Ardında da tespit edilenler, tarihî ve daha başka edebî eserlerden, yıldız bilimiyle ilgili kimi kitaplardan, konuya ilişkin günümüzde yapılan çeşitli çalışmalardan ulaşılan bilgiler doğrultusunda açıklanmış, yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 14. yüzyıl, 15. yüzyıl, divan, mesnevi, gelin.

Abstract

Poetic works written within the tradition of Divan poetry offer rich data for various historical studies. Varied religions, mythologies, traditions, historical events, personalities, nature, diverse scenes and individuals in everyday life, societal norms, human-specific

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, ayseyaz1884@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6556-9204.

situations, and many more have found their place in poetic works and poems. Consequently, divan poetry and mesnevis serve as valuable sources for insights into their respective periods. Brides are also among those about whom various information is gathered in poetic works. Their clothes and adornments have taken a place in the imaginations and works of poets. Couplets found in divans and masnavis written in the 14th and 15th centuries offer information and hints on a bride's makeup, jewelry, hairstyle, and most importantly, her wedding gown and veil. In this article, brides discussed according to the divans and mesnevis written in the specified centuries. Firstly, couplets including information and clues about their makeup, hairstyles, jewelry, wedding gowns, and veils have been identified. Furthermore, based on the information obtained from historical and other literary works, as well as certain books related to astrology, along with multiple studies conducted in the present day regarding the subject, the gathered data have been explained and interpreted.

Keywords: 14th century, 15th century, divan, mesnevi, bride.

Giriş

Kişioğlunun yaşamında “doğum”, “evlenme” ve “lm” olmak üzere üç önemli geçiş dönemi vardır. İnsanı bu geçişlerde hem çoğaldığına inanılan bir takım zararlı etkilerden, tehlikeli varlıklardan, durumlardan korumak hem de onu kutsamak, kutlamak için bazı dinsel, büyüsel törenler yapılıır (Yeşil, 2014: 118). Bu törenlerden biri de düğündür. Ailenin temeli Türklerde genellikle “kutsal evlenme törenleri” olan düğünlerle atılır. Türklerin inanışlarına göre düğün ile gerdek “Tanrı'nın kutunun indiği zamanlardır” (Ergun, 2010: 276, 288).

Bu kutlu zamanların başkahramanlarından olan gelinler, doğrudan anlatımlarla veya türlü hayaller, benzetmeler ile divan Őirinde yer almışlardır. Çeşitli dinlerin, mitolojilerin, geleneklerin, tarihî olayların, Őahsiyetlerin, doğanın, türlü sahneleri, kişileri ile gündelik yaşamın, içinde bulunulan toplumun, insanoğluna özgü kimi durumların ve daha pek çoğunun var olduğu divanları, mesnevileri, gelinler de tüm güzellikleri, renkleri ile süslemişlerdir. Makyajları, takıları, saçları, giysileri, sslenişleri, hazırlanışları, dolayısıyla birbirinden göz alıcı renkleriyle Anadolu sahasında ve dışında yaşamış Türk Şairlerin hayallerinde, anlatımlarında kendilerine yer edinmişlerdir. Bu iki yüzyılda yazılmış divanlarda gelinlerin giysileri (gelinlikleri) ve duvakları türlü hayaller içerisinde gözüktür. Şairlerce yapılan benzetmelerle gelinlerin giysileri, duvakları renk renk belirir. İkili aşk hikâyelerinin ele alındığı mesnevilerde aşıkların birbirlerine kavuştukları düğünlerin anlatıldığı beyitlerde gelin olan başkahramanın hazırlanışı ve giysileri kimilerinde ayrıntılı kimilerinde ise yzeyssel bir biçimde ele alınmıştır. Divanlar ile mesnevilerde yer alan ve bu konulara ilişkin olan beyitler söz konusu yüzyıllarda bir gelinin makyajı, takıları, saçı ve en önemlisi gelinliği, duvağı konusunda değerli bilgiler içerir, ipuçları verir. Bu makalede 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış manzum eserlerin işiği altında gelinlerin makyajlarının, saçlarının nasıl yapıldığı, ne tür takılar takındıkları, giysileri, duvakları incelenecektir. Bunun için birincil kaynak olarak divanlar ve mesneviler seçilmiştir. Ayrıca kelime, kavram, deyim, bazı detaylar ile destekleyici, açıklayıcı bilgiler için sözlükler, bu konuda yapılan kimi güncel çalışmalar, tarihî ve daha başka edebî eserler, yıldız bilimiyle ilgili kitaplar gibi ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır. Öncelikle gelinlerin makyajları, takıları ve saçları, daha sonra da giysileri, duvakları üzerinde durulacaktır.

1. 14. ve 15. Yüzyıllarda Yazılmış Manzum Eserlere Göre Gelinler

1. 1. Makyaj

Türkçeye Fransızcadan geçmiş olan “makyaj” sözcüğü “güzelleştirmek için yüzü boyama, yüz bakımı” anlamlarına gelir.¹ Günümüzde pudra, fondöten, allık, kirpik boyası (rimel), dudak boyası (ruj), far, sürme ve daha başka malzemeler kullanılarak yapılan makyajla yüzdeki kusurların kapatılması, yanakların, dudakların, kirpiklerin, gözlerin, kaşların renklendirilmesi, belirgin ve güzel bir hâle getirilmesi amaçlanır. Koçu’nun verdiği bilgilere göre Türkçede “makyaj” yerine eskiden “yüz yazmak” ifadesi kullanılırdı. Bu işe alışkın ve yetenekli olan kadınlar yüzlerini kendileri yazarlardı. Hüneri olmayanlar da bu konuda yetenekli, “yüz yazıcısı” denen kadınlara başvururlardı (1967: 248). Yüz yazılırken kullanılan makyaj malzemeleri ise “kına (hunâ, hunnâ, hizâb, nigâr), rastık (vesme), sürme (kuhl, tûtiyâ), çivit (nîl), allık (gülğüne, gâze, sürhî, kızılca, düzgün), üstübeç (sefidâ, sefidâc isfidâc, sefidâb), altın suyu (zer-âb, âb-ı zer), altın varak (zerek), yapma (suni) ben (hâl-i ârizî)”dir (Çetinkaya, 2010: 92). Makyajda, süslenmede kullanılan bu maddelerden yedisine Farsçada “her heft” adı verilmiştir. *Burhân-ı Kâtî*’daki açıklamaya göre kadınların kendilerini bezedikleri yedi nesnenin adı olan “her heft” “hina, vesme, gülğüne, sürme, isfidâc, zerek (altın varak)” ile kimilerine göre “gâliye”, kimilerine göreyse “hâl-i ârizî”den oluşmaktadır (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 344). Devellioğlu’nun sözlüğüne göreyse “her-heft” “kına, çivit, lâl (allık), üstübeç, antimon, altın varak, mis” yedilisinin adıdır (2004: 358). 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış mesnevilerde gelinlerin makyajlarının, süslenişlerinin anlatıldığı beyitlerde her-heft ve daha fazlası yer alır. Eserlere bakıldığında bir gelinin makyajında sürme, kına, misk, gâliye, gâze, isfidâc, nîl, vesme, yapma ben, altın varak kullanıldığı görülür. Bu başlık altında 14. yüzyıl şairlerinden Kutb’un *Husrev ü Şîrîn*, Ahmedî’nin *Cemşîd ü Hurşîd*; 15. yüzyıl şairlerinden Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*, Behiştî Sinân’ın *Mîhr ü Müşterî* adlı eserlerinden alıntılanan, gelin olan başkahramanların süslenişlerinin, hazırlanışlarının anlatıldığı beyitlerle nasıl bir makyaj yapıldığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken makyajda kullanılan, yukarıda sıralanan malzemeler, en kısa anlatımlı yapıttan en ayrıntılı betimlemenin bulunduğu esere doğru giden bir sıra gözetilerek ele alınacak, neden üretildikleri, nasıl kullanıldıkları açıklanacaktır.

Söz konusu bu eserlerin kimilerinde gelinin makyajına çok kısa değinilirken kimilerinde ise ayrıntılı bir anlatım yeğlenmiştir. Örneğin Altın Ordu Devleti’nin sınırları içerisinde, 1341 yılında şair Kutb tarafından yazılmış *Husrev ü Şîrîn*’de, “gelin” olarak nitelenen Şîrîn’in makyajına ilişkin, kına ve sürme kullanılması dışında pek bilgi verilmemiştir. Metinlerde Arapça “kuhl, tûtyâ/ tûtiyâ” adlarıyla da geçen “sürme”, lacivert veya karamsı olan bir tozdur. Bu toz, “sürmedân” denen bir kabın içinde ezilip yapışkan bir duruma getirilince “mil” adlı ince, uzun bir çubuğun yardımıyla göz kapaklarının içine, kirpiklere, kaşlara sürülürdü (Koçu, 1967: 211; Onay, 2000: 411; Şemseddin Sami, 2007: 719).

Arapça “hinnâ”nın Türkçede değişmiş söyleyiş biçimi olan “kına” ise anavatanı Kuzeydoğu Afrika olan aynı adlı ağacın boyar madde içeren yapraklarının ezilmesiyle elde edilen yeşil tozun adıdır (Karaca ve Şar, 2016: 31; Pişkin, 2019: 58). M. Ö. 7500’lerden beri insanlarca kullanılmaktadır. Örneğin Çatal Höyük’te M. Ö. 7000’lerde doğurganlık ilaheleriyle bağlantı kurmak isteyenler ellerine kına yakıyorlardı (Polat, 2020: 126-127). Eski Mısır’da mumyaların sargılarının, kumaşların, saçların, tırnakların boyanmasında kullanılmıştır. Aynı zamanda dünyanın pek çok yerinde türlü

¹ Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 11. 10. 2023).

rahatsızlıkların, hastalıkların iyileştirilmesinde de yararlanan kına, Doğu Akdeniz’de Tunç Devri’nden beri doğum, evlilik gibi törenlerde yer almıştır (Karaca ve şar, 2016: 31; Pişkin, 2019: 58). Kına çok eski çağlardan beri (Karaca ve şar, 2016) en çok Güney Asya’da, özellikle de Hindistan’da kullanılır. Hintliler tarafından düğünlerde elleri, ayakları boyamada, türlü hastalıkların iyileştirilmesinde kullanılan kına, bu kültürde ayrıca doğurganlığın ve bereketin simgesidir. Turuncu-kızıl renk vermesinden dolayı binlerce yıldan beri yeryüzünün büyük bir bölümünde saçların, ellerin, ayakların, tırnakların boyanmasında kınadan yararlanır. Kimi kültürlerde ayrıca kına yakmanın kadınları göz değmelerine karşı koruduğuna, kişiye bereket, ün getireceğine inanılır. Bu yeşil tozun Müslümanların yaşamlarında da özel bir yeri vardır. Hz. Muhammed’le ilgili aktarılan kimi rivayetlerle ve ona ait olduğu söylenen bazı hadislerle Müslümanların gözünde kutsallık kazanmıştır (31-32). Bir hadise göre peygamberlerin dört sünneti vardır ve bu dört sünnetten biri de kına yakmaktır (Çolak, 2012: 177). Yeryüzünün büyük bir bölümünde boya olarak kullanılan, çeşitli anlamlar yüklenen ve bir tür kutsallık kazanan kına, Türkler tarafından da kullanılmıştır. Türkler de kınadan çeşitli biçimlerde yararlanmışlardır. Bu boyar maddeyi, hem bir şifa hem de süslenme gerci olarak kullanmışlardır. Örneğin İbn-i Sinâ’nın *El-Kânûn Fî’t-Tıb* adlı kitabında kına, sinirlerin rahatlatılması, fiziksel güçsüzlüğün giderilmesi, ağız ve baş yaralarının, yanıkların, şişlerin, boğaz hastalıklarının iyileştirilmesi için kullanılan bir deva olarak karşımıza çıkar. Osmanlı hekimleri de türlü hastalıkların tedavisinde kınadan yararlanmışlardır ((Pişkin, 2019: 58). Kına, Türkler tarafından ayrıca çok eski zamanlardan beri süslenmede ve çeşitli törenlerde de kullanılır. Türk kültüründe bayramlarda, düğünlerde, ölümlerde, karşılamalarda, uğurlamalarda, kınanın özel bir yeri vardır. Düğünlerde güveyilere, gelinlere, sünnet olacak çocuklara, bayram arifesinde isteyenlere, ölüm döşeğindekilere, askere gidecek gençlere ve hacılar karşılanırken kına yakılır. Bu törenlerin dışında Türkler çok eski dönemlerden beri saçların, ellerin, ayakların, tırnakların boyanmasında kınadan yararlanmaktadırlar (Karaca ve şar, 2016: 33; Pişkin, 2019: 59). Suyla karıştırlarak hafif koyu bir kıvam aldıktan sonra sürülüp bekletildiği yerde açık turuncudan koyu kıızı değin değişen renkler veren kına, mesnevilerin güzel gelinlerini de süslemiştir. 14. yüzyılda yaşamış, Altınordu sahası şairlerinden olan Kutb’un eserinde gelinlere ilişkin önemli bilgilere Husrev’in cenazesinin anlatıldığı bölümde rastlanır. Eserde Husrev’in cenazesine gerdeğe girecek bir gelin gibi giyinip süslenerek katıldığı belirtilen şîrîn’in gözlerini sürmelediği, ellerini kınaladığı söylenmiştir:

Hırâmlayı ıdıp saç arkasığa / Kodup sürme közinge ilge kına

(Husrev ü şîrîn, 4544)

(Saçını arkasına attı. Gözünü sürmeledi, elini kınaladı.)

15. yüzyılda Anadolu sahasında Hamdullah Hamdî tarafından yazılmış *Yûsuf u Züleyhâ* adlı mesnevîde Yûsuf’la evlenen Züleyhâ’nın makyajı ise misk, sürme, gâliye, gâze ve isfîdâc beşlisinden oluşmaktadır. Bunlardan misk, güzel kokulu bir maddedir. Adı, Arapçada “misk”, Farsçada “müşk” olan bu güzel kokulu madde (Baytop ve Bozkurt, 2020) Tonkin’de, Moğolistan’da ve Tibet’te yaşayan, keçiye benzeyen, “misk geyiği” adlı küçük bir hayvanın erkeğinden elde edilir. Misk, söz konusu bu hayvanın kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek, dişileri etkilemek için kullandığı, çok keskin kokulu, karaya yakın, koyu esmer renkli bir sıvıdır. Ortadoğu’ya deniz ve İpek Yolu aracılığıyla ulaşan bu güzel kokulu maddenin Memlûklü bir bilgin, yazar, tarihçi olan Kalkaşendî’ye göre Sinî (Çin), Tibetî, Soğdî, Cebelî (Sind), Hindî, Tugur Gûzî (Dokuz

Oğuz), Kasarî, Cezirî, Asmarî, Kenbârî adlı on çeşidi vardır (181). Şirvânî Mahmûd'un *Tuhfe-i Murâdî*'sinde ise (Argunşah, 1999) kimilerine göre Tübtî (Tibet) ve Sinî (Çin) biçiminde iki, kimilerine göreyse Tübtî, Sinî, Tûsmî, Benyalî, Hitâyî, Bahrî, Harhîzî, Kaşmîrî olmak üzere sekiz çeşidinin olduğu aktarılır. Eserde verilen bilgilere göre Tübtî'nin rengi bazılarında sarı, bazılarında kara. Sinî'nin safrana benzer bir rengi vardır. Benyâlî ve Bahrî karayken Tûsmî aka çalan bir renktedir. Şirvânî Mahmûd bütün bu bilgilerin yanı sıra miskin yenisinin sarı, eskisinin kara renkli olduğunu da söylemiştir (222-223). Keşfedildiği günden beri kişioğlu tarafından hem tıbbî amaçlarla hem de güzel koku için kullanılan misk, her dönem değerli ve pahalı olmuştur (Baytop ve Bozkurt, 2020: 181).

Kadınların yüzlerine sürdükleri ak ve kızıl boyalar, Türkçede eskiden "düzgün" genel adıyla anılırdı. Düzgünün ak renklisine "aklık", kızıl renklisine ise "allık" veya "kızılca" denirdi (Koçu, 1967: 98). Allığın Farsçada "gül-güne, gâze, sürhî" olmak üzere üç adı vardır (Çetinkaya, 2010: 104). *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te "enlik" adıyla geçen ve kadınların yanaklarını boyadıkları kızıl bir boya olarak açıklanan (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 57), Koçu'nun (1967) aktardığı bilgilere göre ayrıca dudakların renklendirilmesinde de kullanılan allık, attarlarda "gaz boyaması" adıyla satılırdı. "Gâz" kızıl boyaya batırılan ve üstünde boyanın toplanıp kuruduğu incecik tülbendin adıdır. Kadınlar, bu makyaj malzemesini gülsuyunun yardımıyla kullanırlardı. Yanaklar önce gülsuyuyla hafifçe ıslatılırdı. Ardından da küçük bir gaz boyaması parçası yanaklara dokundurulurdu. Dudaklar ise önce dille ıslatılıp sonra gaz boyamasının sürülmesiyle kızılaştırılırdı (12).

Türkçede "aklık", Farsçada "sefidâ, sefidâc, sefidâb", Arapçada "isfidâc", halk arasında "üstübeç" denen makyaj malzemesi ise boyacılıkta kullanılan, "kurşun boyası" veya "kurşun karbonat" adındaki ak renkli, madenî bir boyadır. Kadınlar bu boyadan yüzlerini aklaştırmada yararlanırlardı. Toz hâlinde olan üstübeç, suyla karıştırıldıktan sonra yüze sürülürdü (Çetinkaya, 2010: 107; Koçu, 1967: 99; Mütercim Âsım Efendi, 2009: 384).

Metinlerde "gâliye-müşk", "gâliye-misk" adlarıyla da geçen gâliye/ gâliyâ, misk ile amberden yapılan, kara renkli, güzel kokulu, macun kıvamında bir madde olup kadınlar tarafından saçlara ve kaşlara sürülürdü (Çetinkaya, 2010: 120; Devellioğlu, 2004: 275). Hamdullah Hamdî'nin eserinde de gelin Züleyhâ'yı hazırlayan meşşâtalar (yüz yazıcıları), onun kaşlarına misk tozu serperler, gözlerine sürme çekerler, yüzüne üstübeç, yanaklarına allık, kıvrık saçlarına da gâliye sürerler:

Geldi meşşâtalar Züleyhâ'ya / Müşkden toz ettiler yâya

Çektiler nergisine sürme-i nâz / Zâğ-ı düm oldu sanasın şehbâz²

Tâze-reng etti gâze lâlelerin / Gâliye müşk edip külâlelerin

Nûrâ nûr oldu reng-i isfidâc / Sâye saldı o nûra zerrîn tâc

(Yûsuf u Züleyhâ, s. 389/13, 14; s. 390/1, 2)

(Yüz yazıcıları Züleyhâ'ya geldiler. Yayına müşkten toz yaptılar.³ Yani kaşlarına misk tozu serptiler. Nergise benzeyen gözlerine naz sürmesi çektiler. Sungur

² Beytin alıntılındığı metinde "şehnâz" yazıyor; ancak anlama göre sözcüğün "şehbâz (akdoğan, sungur)" olması gerekiyor.

³ "Toz" "yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi" dir. (bkz. *Tarama Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 05. 10. 2023)). Şair bu mısradan "toz" sözcüğünü hem bildiğimiz "toz (parçacık)" hem de yaya ilişkin bir unsur anlamına gelecek biçimde tevriyeli kullanmıştır. Dolayısıyla mısradan hem "misk tozu" hem de "yayın kabzasındaki kara kaplama" anlaşılabilir.

gibi ak gözleri böylece kuzgun gibi kara oldu. Allık, laleyi andıran yanaklarını taze renkli yaptı. Galiye kıvırcık saçlarını veya kkln miske benzetti. Aklığın rengi, nur gibi ak yüzüne nur oldu. Altın taç o nura gölge saldı.)

Gelinlerin makyajlarında yer alan başka iki malzeme de "nl" ile "vesme" dir. *Ahter-i Kebr'*deki açıklamaya göre "nl", Endülüs'te boyacıların kullandıkları izm adlı ot; çivit denen boya; yaprağına vesme denen, saç, sakal boyamada yararlanan ot olmak üzere üç nesneye denir (Ahter Mustafa Efendi, 2009: 765). *Burhân-ı Kt'*ya göreyse "nl" ivit otu ile yanmış yzerlik/ zerlik tohumunun adıdır (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 562). şemseddin Sm'nin sözlüğünde "nl" in, çivit olduğu söylenmiştir. ivit de Hindistan'da ve Yemen'de yetişen bir ottan elde edilen, koyu mavi renkli bir boyadır (2007: 533, 1479). Görüldüğü üzere "nl", birden fazla nesnenin adıdır. *Burhân-ı Kt'*da bunlardan yanmış yzerlik tohumundan elde edilen "nl" in göz değmesine karşı çocukların kulaklarının tozlarına ve alınlarına çekildiği/ sürüldüğü bilgisi aktarılır (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 562). Çetinkaya kimi beyitlere göre kadınların da sslenirken göz değmesinden korunmak için yüzlerine nlden çizgiler çektiğini söylemiştir (2010: 103). Yine *Burhân-ı Kt'*da verilen bilgilere göre "vesme", tohumları çok kara olan, kadınların kaynatarak çıkardıkları özüyle kaşlarını boyadıkları bir ottur. Bazılarına göre "vesme" ayrıca rastık taşının, kara kınanın da adıdır (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 809). *Ahter-i Kebr'*de de "nesne boyamada kullanılan "izlim" adlı bir ot" olarak açıklanmıştır (Ahter Mustafa Efendi, 2009: 1089). Her iki sözlükte ayrıca "vesme/vesmet" in bazılarına göre "ivit otu" olduğu da söylenmiştir (Ahter Mustafa Efendi, 2009: 1089; Mütercim Âsım Efendi, 2009: 809). Sözlüklerde bu biçimlerde açıklanan vesme, kadınların kaşlarına sürdükleri, kara renkli "rastık" ın Arapça adıdır (etinkaya, 2010: 96). Ahmedî'nin *Cemşîd  Hurşîd* adlı mesnevisinde de gelin Hurşîd'in yanaklarına gze (allık) sürülüp gözleri srmelendiği gibi kaşları vesmeyle boyanır ve göz değmesine karşı yüzüne nl çekilir:

Yzine n hat-ı nl⁴ dzetdi / Bu beyti Ergnn vezne dzetdi
 meşşâta yüzüne nl çekdi / Yavuz gözlere gerdn mf çekdi
Gören ter glde hatt-ı lciverdi / Te'l'llh zeh hallk dirdi
Kemn kaşına n kim urdı vesme / Kemne sze söz itdi bu resme
Yüzün kim yand'anu tbndan fk / Ciger pr-dğdur derdiyle 'uşşk
 meşşâta kaşu tkn gördi / Elinden vesmesini taşa urdı
 itdi sürme ile gamzeyi bz / Okıdı bu iki beyt'Ergnnsz
ıkardı ml başını sürme-dndan / Ki nezzre ide gzni rşen
Semen berkinde handn oldu gze / Semen-ruh bu sözi dzetdi sza (4272-4279, 4281)

(Yüz yazıcısı, Hurşîd'in yüzüne nl hat çekince Ergnn bu vezinli beyti söyledi: Yüz yazıcısı senin yüzüne nl çektiğinde sanki felek yavuz gözlere mil çekmiş gibi oldu. Taze gl gibi yüzde lacivert çizgiyi bir kişi görseydi "Tealallah ne güzel Yaradan" derdi. Yay gibi kaşına vesme sürünce kemne sze bu tertipte eşlik etti: Ufuklar onun yüzünün parkalığından yandı, derdiyle de aşıkların iğerleri yaralıdır. Yüz yazıcısı onun kaşının kemerini görünce elindeki vesmeyi taşa vurdu. Srmeyle onun bakışlarını, gözlerini doğana benzetince Ergnnsz bu iki beyti okudu: Mil,

⁴ Beytin alıntılendiği metinde söz konusu tamlama "hatı nl" biçiminde yanlış yazılmıştır.

⁵ Beytin alıntılendiği metinde "ml" sözcüğü "m" biçiminde yanlış yazılmıştır.

onun gözlerini belirginleştirmek için başını sürmedandan çıkardı. Yasemin gibi ak yanaklarına allık sürüldü. Semen-ruh bir şarkı söyledi.)

Saptanabildiğine göre bu iki yüzyılda bir gelinin makyajı, saçları, takıları, giysileri konusunda en ayrıntılı bilgiler Behiştî Sinân'ın *Mihr ü Müşterî* adlı mesnevisinde yer alır. Şair, gelin olan Müşterî'nin hazırlanışını ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Bu anlatıma göre gelin Müşterî'nin öncelikle elleri, tırnakları, topukları kınalanmıştır. Şair, Müşterî'nin kınalı parmakları, gündoğumundaki hilale, tırnaklarını hünnaba benzetmiştir. Topuklarını da güvercin gibi "rengîn" yani "kızıl" eylediğini söylemiştir. Ayrıca ellerine kınayla nakışlar yapıldığını da belirtmiştir:

*Elin hünnâladı ol nakş-ı Çînî / Şafakda mâh-ı nev engüşterîni
İdüp destin nigârîn hâme-i Çîn / Kılur findûkların 'unnâb-ı rengîn
İdüp hünnâ ile âbını âteş / Kılur kâlâ gibi destin münakkaş
Kebûter gibi ka'bın itdi rengîn / Esâs-ı hüsndür çün kıldı tezyîn (3959-3962)*

(O, elini Çin nakışı gibi kınaladı. Parmakları şafaktaki hilal gibi oldu. Çin kalemi, onun elini nakışlı yapıp fundık içi gibi ak tırnaklarını kızıl hünnaba benzetti. Kınayla onun suyunu ateş eyledi. Yani kınayla ak ellerini kızılaştırdı. Nakışçı, onun elini desenli kumaş gibi yaptı. Topuğunu güvercinin ayağı gibi kızılaştırdı. Güzelliğin esası olduğu için onu süsledi.)

Elleri, tırnakları, topukları kınalanan Müşterî, yüzünü gülsuyuyla yıkar ve meşşâta, içlerinde gâze (allık), sepîd-âb (aklık), misk/ müşk, sürme olan altın, gümüş hokkalar getirir. Böylece Müşterî'nin saçlarına müşk sürülür, gözlerine sürme çekilir. Yüzü, göğsü aklıkla, yanakları ve çenesi allıkla boyanır:

*Yog idi zeyne gerçi ihtiyâcı / Diledi arta hüsninin revâcı
Pes ol meşşâta-i şîrîn-şemâyil / Zarûrî oldı zeyn itmege mâyil
Saçup Şâmî gül-âb ol müşg-i nâba / Getürdi âfitâba âf-tâbe
Gül-âb ile yüzini yudı ol hûr / Musaykal oldı ol âyîne-i nûr
Getürdi hokkalar zerrîn ü sîmîn / Tolu her birisi esbâb-ı tezyîn
Kimisi lâle gibi tolu gâze / İder sad-berg gibi haddi tâze
Semen gibi kimi tolu sepîd-âb / Vurur dilberlerin ruhsârına âb
Kimisi müşg ile pür-gonce girdâr / Ki süre sünbülüne lâle-ruhsâr
Kimi nergis gibi pür-sürme⁶-i nâb / Virür ahter gibi 'abherlere tâb
(3988-3996)*

*İdüp zülfin şâneyle mutarrâ / Kılur haddini gâzeyle mücellâ
Sepîd idüp sepîd-âbıyla ruhsâr / Gülin gül-güne ile itdi gül-nâr
Ber-i sîmînine sürdi sepîd-âb / Ola berrâk tâ mânend-i sîm-âb
Zenahdânını itdi sîb-i rengîn / Ki sîmîn seroe vire sîb tezyîn
(4001, 4004, 4008, 4009)*

(Aslında süse ihtiyacı yoktu, yüz yazıcısı yalnızca onun güzelliğinin değerinin artmasını istedi. Sonra o tatlı huylu yüz yazıcısı mecburen süslemeye meyletti. O saf miske Şâmî gülsuyu serpti, güneş gibi olan Müşterî'ye ibrik getirdi. O huri gülsuyuyla

⁶ Beytin alıntılındığı metinde "sürme" sözcüğü "sürre" biçiminde yanlış okunmuştur.

yüzünü yıkadı, böylece nurdan bir ayna gibi ak olan yüzü daha da parladı. Yüz yazıcısı içleri süslenme gereçleriyle dolu altın ve gümüş hokkalar getirdi. Kiminin içinde yanağı katmerli gül gibi taze yapan, laleye benzeyen allık var. Kimi, güzellerin yüzüne su vuran yani onların yüzlerini güzelleştiren, onlara şeref, değer veren, yasemin gibi aklıkla dolu. Kiminde o lale yanaklının sümbüle benzeyen saçlarına sürmesi için misk var. Kimi nergis gibi saf sürme dolu. Yıldızın nergis çiçeğine yaraması gibi bu sürme de nergisi andıran gözlere parlaklık, güç verir. Saçlarını tarakla tazeledi, yanaklarını da allıkla cilaladı. Yüzünü aklıkla aklaştırdı, güle benzeyen yanaklarını allıkla narçiçeği gibi kızıl yaptı. Sıvı gümüş gibi berrak olması için gümüşe benzeyen göğsüne aklık sürdü. Müşterî'nin ak, servi gibi uzun bedenini süslemesi için kıvıla boyayarak çenesini kızıl elmaya benzetti.)

Bütün bunların yanı sıra kadınlar bu dönemlerde yüzlerini ayrıca yapma benler ve zer varaklar ile süslerlerdi. Beyitlerde "hâl", hâl-i 'ârızî" olarak geçen bu benler, Koçu'nun aktardığı bilgiye göre Girit Adası'nda yetişen laden çalışının reçinesinin balmumu kıvamına getirilmiş hâlden koparılan parçalarından yapılırdı. Parçalar yüzün istenen yerine yapıştırılırdı (1967: 33). Bu benler (Erdem, 1991) ayrıca ladenin reçinesi ile amber karışımından da yapılırdı. Amber ile laden çalışının koyu renkli, güzel kokulu reçinesi karıştırılıp bir hamur elde edilirdi. Bu hamur, çerezlik, kahve fincanı, şerbet kâsesi, tespih gibi küçük eşyaların yapımında kullanıldığı gibi kadınların süslenmesinde de ben olarak yer almıştır. Kadınlar, bu hamur yaşken ondan aldıkları küçük parçaları, yüzlerine yapıştırarak yapma ben olarak kullanmışlardır (7). Gelin süslemelerinde mutlaka kullanılan bu yapma benlerin "hâl-i zer (altın ben)" denen, altınla yaldızlaştırılmış olanları da vardı (Koçu, 1967: 33). Beyitlerde "zer varak, zerrin varak" adlarıyla da geçen, Farsçada "zerek" denen "altın yaprak" anlamındaki "altın varak" ise "ince tirşeler arasında dövülerek inceltilen ve çeşitli süsleme sanatlarında kullanılan altın levha"dır (Çetinkaya, 2010: 109). *Burhân-ı Kâtî*'de "zerek" maddesinde kadınların süslenmek amacıyla bu altın levhaları yüzlerine yapıştırdıkları aktarılır (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 840). Behişti Sinân'ın eserinde de gelin Müşterî yüzüne altın varaklar ve yapma benler yapıştırdır. Yalnız Müşterî'nin benleri yukarıda verilen bilgiden farklı olarak altınla değil, "sîm-âb (sıvı gümüş/ cıva)" ile yaldızlaştırılır:

Kodı sîm-âb ile ruhsârına hâl / Metâ'-ı hüsnine kim ola dellâl

Meh-i tâbân idi zîbâ cemâli / Kodular câ-be-câ nîl ile hâli

Cemâlin zer-varakla itdi tezyîn / Per-i tâvûs oldu zülf-i pür-çîn

(4006, 4007, 4010)

(Yüz yazıcısı, Müşterî'nin güzelliğinin metainâ tellâl olması için yanağına sıvı gümüşlü ben koydu. Parlak ay gibi olan güzel yüzüne yer yer ben yapıştırdır nîl çektiler. Yüz yazıcısı, onun yüzünü altın varaklarla süsledi. Müşterî'nin kıvrır kıvrır saçları tavus kanadı gibi oldu.)

1. 2. Takı ve Saç

Tespit edilebildiğine göre eserlerde makyajları konusunda bilgi verilen gelinlerin saçlarını nasıl yaptıklarından ve takılarından çok az söz edilmiştir. Örneğin yukarıda Kutb'un eserinden aktarılan beyitte gerdeğe girecek bir gelin gibi

hazırladığı söylenen Şîrîn'in saçlarını yalnızca arkasına attığı, başına incileri yanağına düşen, değen tumağa⁷ koyduğu ve kulaklarına da lal küpeler taktığı söylenmiştir.

La'ldin koş asırgalar kulakda / Tumağa dâne yinçüdin yanakda

(Kutb, Husrev ü Şîrîn, 4545)

(Kulağına lal küpeler taktı, başına da incileri yanaklarına düşen, değen bir tumağa giydi.)

14. yüzyıl şairlerinden olan Erzurumlu Mustafa Darîr'in eserinde gelin olan, giydirilip süslenen Züleyha'ya gevher/ güher (elmas veya inci) ile lalden yüzük takarlar:

Kıldılar ana yüzük la'l (ü) güher / Kına yakuban 'arûs eylediler

(Kıssa-i Yûsuf, 2050)

(Ona lal ile gevherden yüzük taktılar. Kına yakıp onu gelin eylediler.)

Bu konuda da en ayrıntılı betimlemeler, bilgiler Behiştî Sinân'ın *Mihr ü Müşterî*'sinde bulunur. Müşterî'nin tırnakları kesildikten sonra parmaklarına biri yakut taşlı olmak üzere çeşitli yüzükler, eline şahmeran bileklik, kulaklarına yapılan benzetmeden anlaşıldığına göre halka küpeler, ayaklarına altın halhal ve beline de altın kemer takarlar:

Kuşandı zer kemer ol sero-i sîmîn / Cemâlin eyledi meşşâta tezyîn

Kesüp nâhunlarını dil-sitânun / Dakar barmagina hâtemler anun

Elini öpmeye yâkût hâtem / Hilâl-âsâ pes itdi kâmetin ham

Bulup gûşında 'izzet gûş-vâre / Olur destine destindeki yara

Bu gûşında olup mâhun mu'allak / Gümüş mâhîyi san kıldı mutavvak

Virüp pâyına zer halhâl revnak / İder iki gümüş mîli mutavvak

(3954, 3998, 4000, 4016, 4017, 4021)

(O beyaz tenli, endamlı güzel altın kemer kuşandı, yüz yazıcısı kadın da makyajla onun güzel yüzünü süsledi. Gönül alan, güzel Müşterî'nin tırnaklarını kesip parmaklarına yüzükler takar. Yakut taşlı yüzük onun elini öpmek için hilal gibi eğildi. Küpe, onun kulağında yücelik bulur. Elindeki şahmeran bileklik bileğine bilezik olur. Küpe, ay gibi olan Müşterî'nin kulağına asılınca sanki onun gümüş balığa benzeyen kulağını halkalı yaptı.)

Bu eserde gelin Müşterî'nin saçının nasıl yapıldığına, süslendiğine de değinilmiştir. Şairin anlatımına göre Müşterî'nin saçları "zer-endûd" yani "altın yaldızlı" yapılıdır. Amber gibi güzel kokan, kara saçlarına/ başına iki mücevher takılır. Beliğinin (saç örgüsünün) üstünde yıldızlarla dolu hilali andıran bir "cevherlü yara (taşlı bir süs)" vardır. Ayrıca beliğinin ucu da ejderha gözü gibi parlayan inci ve gevherlerle süslü bir saç bağıyla bağlanır:

Zer-endûd oldu çün ol tâk-ı miskîn / Hilâl-i nev felekde itdi tahsîn

Hamâyil-vâr ol sîmîn serine / Dakar iki mücevher 'anberine

⁷ Tumaâa, soğuktan korunmak amacıyla başa giyilen, renkli tüyleri olan kalpak, bir tür kadın şapkasıdır. (Bkz. Tegün, 2022: 27, 823, 566; Aşçı, 2019: 644).

Beligindeki ol cevherl yara / Hilâl idi san sti pr sitre
Kafsında murassa' my-bendi / Ne ra'n itmiş ol serv-i blendi
Murassa' saç bağında dürr  gevher / Dıraşn idi hem-n çeşm-i ejder
Ne hâl irişdi bilsem saç bağına / Dşer halhli gibi ayağına

(4011, 4013, 4015, 4018-4020)

(Miskten bir kubbe gibi olan kara saçları altın yaldızlı olunca gökteki hilal, bunu güzel bulup takdir etti. O gümüş başına, amberi andıran güzel kokulu, kara saçlarına hamayil gibi iki mücevher taktı. Beliğindeki mücevherli yara, üstü yıldız dolu hilal gibiydi. Başındaki değerli taşlarla süslü saç bağı, o uzun boylu, endamlı Müşterî'yi ne güzel yapmış. Değerli taşlarla süslü saç bağındaki gevher ve inci, ejderha gz gibi parlaktı. Bu saç bağının başına ne iş geldiğini bir bilsem! Çünkü bileğindeki halhal gibi onun ayağına düşüyor. Yani uzun saçlarının ucunda onun ayağına değeriyor.)

1.3. Gelinlik ve Duvak

Eldeki bilgilere göre (Başhan Erol, 2013) yeryüzünün belgelenmiş ilk gelinliği, M. Ö. 4000 yılının Mısır'ına aittir. Söz konusu bu tarihlerde Mısrılı kadınlar, gelinlik olarak pilili, ak renkli keten kumaşlar sarınıyorlar ve başlarına da saçlarının gizleyen değerli taçlar takıyorlardı. Gelinlerce giyilen giysilerin/ gelinliklerin rengi her zaman toplumlara ve zamana göre değermiştir. Mısır'da ak olan gelinlik, rneğin Bizans'ta kızıldı. Bizans'ın varsıl gelinleri, altın işlemeli, değerli taşlarla süslü, kızıl ipek gelinlikler giymişlerdir. Çin'in ve Hindistan'ın gelinleri ise gelinlik olarak kızıl renkli, uzun giysiler kullanmışlardır (48).

Eski çağlarda (Başhan Erol, 2013) bir kadının mrnce giyebileceği en pahalı giysi olan gelinliğin rengini Orta Çağ'da gelinin tercihi, zevki belirlerdi. Çünkü gelinliğin rengi değeril, gösterişli olması ve kumaşının kalitesi önemliydi. Gelinler, gelinlik olarak en iyi, en güzel elbiselerini giyerlerdi. Bununla birlikte yeryüzünün büyük bir bölümünde ve yüzyıllar boyunca kızıl, gelinlikte en çok kullanılan renk olmuştur (48-49). Kızılın gelinliklerde en çok yeğlenen renk olması durumu (Aydemir, 2013) Türkler için de geçerlidir. Türklerde genellikle dikkat çekmeyi, hükmetmeyi, savaşı, üstün irade gücünü anlatan kızıl, ayrıca aşkı, evliliği, gelini de ifade eden bir renk olmuştur. Güneşin ve "Al Ruhu"nun simgesi olan al rengi⁸ de Türklerde sonsuzluk ve mutluluk demektir. Kimilerine göre Türkler, mutluluk dilemek amacıyla evlenen çiftlerin giysilerini al, kızıl yapmışlardır (638).

Türklere ait bazı edebî eserlerde, tarihî kaynaklarda gelinlik olarak kullanılan kızıl kaftanlarla, al, kızıl duvaklarla, damatlıklarla karşılaşılır. "Al Ruhu"nun kollayan, koruyan ruh sayıldığı çok eski çağlardan kaldığı düşünülen (Aydemir, 2013:636) ve günümüzde dahi kullanılan al duvak, Genç'e göre Türklerde gelin olmanın/ gelinliğin simgesidir (1997: 17). Nitekim Talas boylarında bulunan, M. S. 2-4. yüzyıllar arasına tarihlenen ve Hunlara ait olan kurganda bir kadınla erkeğin cesetleri bulunmuştur. İpek entarili, boncuk gerdanlıklı kadının başı ve yüzü kızıl ipek kumaşla rtlmştir.

⁸ "Al" sözcüğü, *Dvnu Lugâti't-Türk'te "turuncu rengine bir kumaş" ve "turunç rengine" olarak açıklanmıştır.* (bkz. Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 39). Bununla birlikte kanımıza göre "al", bugün "turuncu" sözcüğüyle adlandırılan, bildiğimiz renkten öte onun daha koyusunu yani kızılın başka, alev rengine bir tonunu ifade ediyor. Nitekim günümüzde de "kanın rengine, kızıl, kırmızı" olarak açıklanıyor. (bkz. *Güncel Türkçe Szlik*, <https://sozluk.gov.tr/> (E. T.: 11. 10. 2023). Bu da al ile kızıl arasındaki ton farkının zamanla kalktuğunu, iki sözcüğün aynı rengin ifadesinde kullanıldığını gösteriyor.

Bu kızıl ipek kumaş ensesinden bağlanmıştır. Kadının gelin olduğu giysisinden ve yüzüne örtülen bu kızıl kumaştan tahmin edilmiştir (Aydemir, 2013: 636).

Osmanlı'da da Türk geleneğinin bir devamı olarak gelinler al, kızıl duvaklar örtünmüşlerdir (Başhan Erol, 2013: 52). Bu geleneğin izlerine, 14. ve 15. yüzyıllardaki varlığına divan şiiri de şahitlik eder. Şairler yaptıkları kimi benzetmeler ya da doğrudan ifadelerle al duvaklardan söz etmişlerdir. Örneğin Hamdullah Hamdî eserinde Mısır aziziyle evlenen Züleyhâ'nın lale gibi bir "tuvak" taktığını söyler. Bu yüzyılların şiirinde sözü edilen "lale", birkaç istisna dışında "kızıl renkli yaban lalesi"dir. Bu çiçek, kızıyla özdeşleşmiş ve "lâle-gûn, lâle-fâm, lâle-reng (lale renkli)" gibi çeşitli ekler alarak, bazı sözcüklerle birleşerek zamanla kızılın adlarından biri olmuştur (Ayaz, 2023: 400). Şair eserinin bir başka yerinde de Züleyhâ'nın "tutuk"unun (örtüsünün veya peçesinin) yansımasıyla yeşil yeryüzünün "la'lîn" olduğunu söylemiştir. "La'lîn" de "kızıl renkli" anlamına gelir (Devellioğlu, 2004: 542):

Gül yüzü üzre lâle gibi tuvâk / Elde peymâne dil de dâğ-ı firâk (Yûsuf u Züleyhâ, s. 233/ 16)

(Gül yüzünün üstünde lale gibi bir duvak, elinde kadeh, gönlünde de ayrılık yarası vardı.)

Tutuku aksi ile rûy-ı zemîn / Oldu pîrûze reng iken la'lîn (Yûsuf u Züleyhâ, s. 234/ 1)

(Örtüsünün veya peçesinin aksiyle yeryüzü yeşilken kızıl oldu.)

Al duvakların varlığı daha başka beyitlerde de şairlerce yapılan bir takım benzetmelerle ortaya çıkar. Şairler kızıl renkli güllerin, lalelerin yapraklarını, gündoğumlarını al duvaklara, al duvaklı gelinlere benzetmişlerdir. Örneğin Cafer Çelebi kızıl laleyi, Cem Sultan kızıl gül goncasını, Kıvâmî ise manzum-mensur karışık eserinde kızıl şakayığı al duvaklı gelin olarak hayal etmiştir:

Çü hacle-gâh-ı çemende 'arûs-ı zîbâdur / 'Aceb mi kırmızı burka' tutırsa ger lâle

(Cafer Çelebi Divanı, k. 27/ 14)

(Lale, çimenin gelin odasında güzel bir gelindir. Kırmızı yüz örtüsü takınırsa buna şaşılmaz.)

'Arûs-ı gonc'uruban al duvağı / Müzeyyen eyledi etrâf u bâğı

(Cem Sultân, Cemşîd ü Hurşîd, 4489)

(Gonca gelini al duvak örtünerek çevreyi, bağı süsledi.)

Şakâyık al duvağı⁹ yile virmiş / 'Arûs-ı bâğ varın sile virmiş

(Kıvâmî, Fetih-nâme-i Sultân Mehmed, s. 265, v. 118/ 10)

(Şakayık al duvağını yele vermiş. Bağın gelini varını sele vermiş.)

Gündoğumlarının kızıllığı da şairlerin hayallerinde al duvak olmuştur. Örneğin Ahmed-i Rıdvân dünyayı, Şeyhî ile Cem Sultan güneşi geline, gündoğumunun kızıllığını da onun al duvağına benzetmişlerdir:

Meger bir gün gene bu zâl dünyâ / 'Arûs olub düzeldi 'ars-ı zîbâ

'Arûs olmağa düzündi kuşandı / Kızıl yaşmağını gine yaşındı

⁹ Beytin alıntılındığı metinde "duvağı" sözcüğü "dudacı" biçiminde yanlış okunmuştur.

(Ahmed-i Rıdvân, Husrev ü şîrîn, 3997, 4000)

(Bu yaşlı dünya yine bir gün gelin olup güzel bir düğün yaptı. Gelin olmak için giyiniş kuşandı, gene kızıl yaşmağını örtündü.)

Meger bir subh kim 'âlem gelini / Boyar yüz reng ü âl ile elini

Bürür gerçi başına al tuvağı / Kılur nûrânî anı yüzi ağı

(Şeyhî, Husrev ü şîrîn, 6386, 6387)

(Bir sabah dünya gelini yüzünü, elini renkle, alla boyar. Başına örttüğü al duvağını, yüzünün akı nurlu yapar.)

Tutuban gün 'arûsı al duvağı / Müzeyyen kıldı cümle bâğ u râğı

(Cem Sultân, Cemşîd ü Hurşîd, 4534)

(Gün gelini al duvak örtünerek bütün bağları, çayıruları süsledi.)

Eski dönemlerden beri al duvak ile kızıl kaftan Türklerde gelin giysisidir (Aydemir, 2013: 639). Örneğin *Dede Korkut Kitabı*'nda Banu Çiçek, nişanlısı Bamsı Beyrek düşmanlara tutsak düşünce onun için "al duvagum iyesi" diye ağlar. Daha sonra bir başkasıyla olan düğününde de bir gelin olarak kızıl kaftan giyer (Ergin, 1964: 33, 43). Osmanlı'da ise gelinliğin rengi konusunda halk ile saray arasında farklılıklar vardı. Sarayda her zaman kızıl gelinlikler (gelin giysileri) giyilmiştir. Halk ise gelinliklerde kızılın yanı sıra mavi, pembe, mor gibi daha başka renkler de kullanmıştır (Başhan Erol, 2013: 51, 143). 14. ve 15. yüzyılların manzum eserlerinde de kızıl giysili gelinler vardır. Gelinlerin giysilerine ilişkin bilgiler de divanlarda kimi beyitlerde yapılan benzetmelerle ve aşk konulu mesnevilerde gelin olan başkahramanın bazen ayrıntılı bazen yüzeysel, kısa yapılan betimlemeleriyle ortaya çıkar. Beyitlerde kızıl kaftanlı, gömleli, şalvarlı gelinlerden söz edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu iki yüzyılda yazılmış eserler içerisinde bir gelinin hazırlanışı konusunda en ayrıntılı bilgileri, betimlemeleri içeren Behişti Sinân'ın *Mihr ü Müşteri* adlı mesnevisinde al duvaklı gelinin giysilerine de değinilmiştir. Gelin olan Müşteri erguvanî (kızıl) renkli kaftan, al vâleden (bir çeşit ipekten) şalvar, gül desenli, semen (yasemin) gibi gömlek (ak gömlek) giyer ve "lâleden nikâb" yani al/ kızıl duvak örtünür. Başına altın bir taç ve beline de mücevherli bir kemer takar. Ayrıca Müşteri'nin "kabâ-yı al-i zer-kâr (altın işlemeli/ sırmalı al kabâ)" giydiği söylenir:

Geyürdi çün libâs-ı erguvânî / İder san erguvân serv-i revânî

Kuşatdı bir kemer pür-gevher-i nâb / Geyürdi tâc-ı zer pür-dürr-i hoş-âb

Başında lâle gibi la'l-i efser / Semen pirâhen ü gül câmedür ber

Tolu pirâheni gül-berg-i terden / Pür olmuş koymı koltuğı güherden

Geyürdi dilbere al vâle şalvâr / Tılsım idüp kodı genc üstine mâr

Geline lâleden kıldı nikâbı / Mehinün müşg-i ter oldı sehâbı

Giyer gül-veş kabâ-yı al-i zer-kâr / Çü dîbâ-yı felek pür dürr-i şehvâr

(4022-4026, 4033, 4121)

(Süsleyici kadın Müşteri'ye kızıl giysiyi giydirince serviyi erguvan ağacı yapmış gibi oldu. Onun beline saf gevherlerle dolu bir kemer taktı. Parlak incilerle dolu altın

bir taç giydirdi. Başına lale gibi lal bir taç/ kızıl börk¹⁰ taktı, üstüne yasemin gibi ak bir gömlek ve gül gibi kızıl bir elbise giydirdi. Gömleği taze gül yapraklarıyla dolu. Koynu, koltuğu gevherle dolmuş. Gönül alan Müşteri'ye al vâle bir şalvar giydirdi. Tılsım edip hazine üstüne bir yılan koydu. Geline laleden yüz örtüsü yani al duvak örttü. Taze miske benzeyen kara saçları veya kâkülü ay gibi ak yüzünün bulutu oldu. Gül gibi altın işlemeli, sırmalı al bir kabâ giyer. Kabâsı feleğin dibası gibi iri inci dolu.)

Gelinlerin kızıl giysilerinden, al duvaklarından kimi divanlarda da türlü hayallerle dolaylı yoldan veya doğrudan ifadelerle bahsedilmiştir. Şairler kızıl renkli şarabı, goncayı, gelincik çiçeğini gelinlere benzetmişlerdir. Bu tür benzetmeler söz konusu yüzyıllarda gelinlerin giydikleri kızıl giysilere, örtündükleri al duvaklara işaret eder. Örneğin Cafer Çelebi'nin beytinde kızıl gonca, kızıl vâle gömleklili bir gelindir. 14. yüzyıl şairlerinden Ahmedî de (kızıl) şaraptan "gelin" olarak bahsetmiştir. Kuşkusuz buna da şairin dönemindeki kızıl gelin giysileri yol açmıştır. Ahmedî'nin söz konusu benzetisi kızılar içerisindeki bir gelini anlatır:

Nev-'arûs-ı gonçayı zeyn itdi bânû-yı rebî' / Eyleyüp pîrâhenini kırmızı vâlâ yine
(Cafer Çelebi Divanı, k. 10/13)

(Bahar hanımı taze gelin olan goncayı yine kırmızı vâle gömlek giydirerek süsledi.)

'Arûs-ı bâdeyi sen bana vir ki lâynkdur / Ki ide ibn-i kirâm enbetü'l-kürûme nikâh
(Ahmedî Divanı, g. 107/5)

(Şarap gelinini sen bana ver ki yakışık olan uluların oğlunun uluların kızını nikâhlamasıdır.)

Gül goncasının ve şarabın dışında gelincik çiçeği de renginden ötürü şairler tarafından gelin olarak hayal edilmiştir. Örneğin Elvân-ı Şîrâzî gelinciğin, güveyi otunu görünce "her encümini (taç yapraklarını)" ciğer kanıyla ateş renkli yaptığını söylemiştir. Yani gelincik, kızılar giyinip gelin olmuştur. Gelinler kızıl giyindiklerinden ötürü gelincik çiçeği onlara benzetilmiştir. Bundan dolayı Edirneli Şâhidî'nin eserinde de Leyla, ölüm döşeğindeyken anasına kendisini gelincik gibi süslemesini söylemiştir. Leyla böyle diyerek gelinler gibi kızılar giyinmek istediğini dile getirmiştir. Ahmed-i Dâ'î'nin hayaline göreyse gelincik, kızıl kaftanlı, yeşil gömleklili bir gelindir:

Güyeği otını görelî gelincik çiçeği / Âteşin itdi ciger kanıyla her encümini
(Elvân-ı Şîrâzî, Gülşen-i Râz, 221)

(Gelincik çiçeği güveyi otunu gördüğünden beri ciğer kanıyla her taç yaprağını ateş renkli yani kızıl yaptı.)

¹⁰ Esin'in (1992) verdiği bilgilere göre Selçuklular döneminde yeni sultan tahta geçince saray mensuplarına, bağlı beylere "düğmeli nevrûzî la'l börk" ya da "nevrûzî la'l börk" denen, kızıl/ açık kızıl başlıklar dağıtılırdı. Bu başlıklar yeni hükümdara özgü bir biçimde olurdu. Hükümdar yeni bir başlık belirler ve onu resmen ilan ettirirdi. Ölen hükümdara özgü olan börkler ise onun cenazesinde önu arkasına çevrilmiş biçimde son kez giyilirdi. Selçukluların bu la'l renkli yani kızıl/ açık kızıl başlıkları Anadolu'da Beylikler döneminde beyler tarafından da kullanılmıştır. Selçuklularda "börk" sözcüğünün ayrıca "taç" anlamı da vardı (528). Dolayısıyla bu ve daha başka beyitlerde sözü edilen "la'l taç"lar, "kızıl veya açık kızıl (al) börk"lerin bir başka adıdır.

Düzet her vechile âlâyışımı / Gelincik gibi kıl ârâyışımı
(Edirneli şâhidî, Leylâ vü Mecnûn, 5228)

(Her açıdan gösterişimi yap. Beni gelincik gibi süsle.)

Güyegü otı kokar yazı yaban / Gelüncük gönleği gök kaftânı kan
(Ahmed-i Dâ'î, Çeng-nâme, 386)

(Yazı, yaban güvey otu kokar. Gelinciğin gömleği yeşil, kaftanı da kan yani kıızıdır.)

Bütün bu beyitlerden anlaşıldığı üzere kıızıl, gelinlere özgü bir renktir. Bundan ötürü de İbrâhim İbn-i Bâlî bir güzelin yanağının alının, gelinin kıızılına benzediğini ifade etmiştir. Yine bundan dolayı Kutb'un eserinde de Husrev'in şîrîn'in Hamîla, Semen Türk, Humâyûn adlı cariyelerini kendi adamlarıyla evlendirerek gelin eylemesi, onların "gül-gûn (kıızıl) kılınmaları" biçiminde dile getirilmiştir:

Mogol-çin gözlü bir mahbûb meşhûr / Karakçın¹¹ kaşlu bir ma'şûk-ı dil-keş

Kara zülfi müşâbih abnûsa¹² / Yanağı alı hamrâ-yı 'arûsa¹³

(İbrâhim İbn-i Bâlî, Hikmet-nâme, 5010, 5012)

(Moğol-çin yani çekik gözlü ünlü bir güzel, karakaşlı, gönül çelen bir maşuka. Kara saçları abanoza, yanağının alı da gelin kıızılına benziyor.)

Hamîla vü Semen Türk ve Humâyûn / Kılıp fitne bile kullarını gül-gûn

(Kutb, Husrev ü şîrîn, 4206)

(Hamîla, Semen Türk ve Hümayun adlı kullarını fitneyle kıızıl kııldı.)

Yukarıda Ahmed-i Dâ'î'nin Çeng-nâme'sinden alıntılanan beyitte olduğu gibi bu yüzyıllarda gelinlerle ilgili en çok karşılaşılan ikinci renk yeşildir. Doğurganlığı, verimliliği, tazeliği, simgeleyen yeşil de Orta Çağ gelinlerinin kullandıkları renklerden di (Mazlum, 2011: 133). 15. yüzyılda Hıristiyan dünyasında, Avrupa'da gözde gelinlik rengi yeşildi (Akkın v.d, 2004: 276). Yeşil, Türk gelinlerini de bürümüştür. Türkler eski dönemlerden beri gelin giysisi olarak kıızıl kaftan ile al duvağın yanı sıra yeşil duvak-kıızıl kaftan ikilisi de kullanmışlardır (Aydemir, 2013: 639). Bu geleneğin izine Türkçede de rastlanır. Türkiye Türkçesinde "allı yeşilli olmak" deyimini vardır. Bu deyim, "gelin olmak" anlamına gelir (Bayraktar, 2014: 190). 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış manzum eserlerde de gelin giysilerinde yeşil rengeyle karşılaşılır. Divan şairleri türlü biçimlerde yeşiller, kıızıllar içerisinde olan (allı yeşilli) gelinlerden söz etmişlerdir. Dünyayı, yeryüzünü, doğayı allı yeşilli gelinlere benzetmişlerdir. Yeşil yaprakları, serviyi gelinler olarak hayal etmişlerdir. Örneğin Yunus Emre bir beytinde dünyayı yeşil kıızıl donanmış bir geline benzetmiştir. Nesîmî ise dünyanın kimi zaman kıızıl kimi zaman da yeşil giyinen bir gelin olduğunu söylemiştir:

Bu dünyâ bir gelindir yeşil kıızıl donanmış / Kişi yeni geline bakubanı toyamaz

(Yûnus Emre Divanı, 105/ 3)

¹¹ Beytin alıntılандığı metinde "karakçın" sözcüğü "kırkçın" biçiminde yanlış okunmuştur.

¹² Beytin alıntılандığı metinde "âbnûsa" sözcüğü "enbûsa" biçiminde yanlış okunmuştur.

¹³ Beytin alıntılандığı metinde "alı" sözcüğü "eli", " 'arûs" da " 'urûs" biçiminde yanlış okunmuştur.

(Bu dünya yeşil, kızıl giyinmiş bir gelindir. Kişi yeni geline bakıp doyamaz.)

Nev-'arûs-ı dünyâ geh al u gehî yeşil geyer/ Al eder aldar seni olmaya kim aldana sen
(*Seyyid Nesîmî Divanı, k. 17/9*)

(Taze gelin olan dünya kâh al kâh yeşil giyer. Hileyle seni aldatır, sakın aldanmayasın.)

Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme'*sinde de yeşilli, kızılı bir gelin söz konusudur. Şair baharın horozun kızıl gözüne benzeyen yani kızıl çiçekler açan, böylece kıza bürünen âlemden, yeşil papağana dönen taşlardan, yeşeren topraktan bahsettikten sonra onun gelini andırıldığını söylemiştir. Böylece de yeşilli, kızılı bir gelini betimlemiştir:

Bahâr oldukça lutfından biter sebz / Kılur tûtî hârâyı ser-sebz
Döner 'âlem yüzi çeşm-i horûsa / 'Acûz-ı dehr benzer nev-'arûsa (3562, 3563)

(Bahar oldukça onun lutfünden yeşillik yani çimen biter, taşı, başı yeşil papağan yapar. Âlemin yüzü horozun gözüne döner. Dünya kocakarısı taze geline benzer.)

Bu beyitlerden birkaç yüzyıl önce, Anadolu'dan uzak topraklarda Yusuf Hâs Hâcib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig'*de de bahar mevsimindeki dünya, süslenmiş, allar yeşiller giyinmiş bir güzele benzetilmiştir. Bu güzel, yüzüne yeşil bir ipek örtmüştür. Şairin bu betimlemelerine göre sözü edilen güzel, aslında allı yeşilli bir gelindir denebilir:

Yağız yir yeşil torku yüzke badı / Hıtay arkışı yadı tawgaç edi
Yazı tag kır oprı töşendi yadıp / İtindi kolı kaşı kök al kedip (68, 69)

(Kara yer yeşil ipeği yüzüne örttü, Çin kervanı üstüne ipek yaydı. Ova, kır, dağ bunu yayıp döşendi, yamaçlar al, yeşil giyip süslendi.)

*Kutadgu Bilig'*deki bu yeşil ipek örtü (duvak), 15. yüzyılda Anadolu'da Ahmed-i Rıdvân'ın beytinde de gözüktür. Şair baharda yeşeren yeryüzünü yeşil duvak örtünmüş genç bir geline benzetmiştir. Beyitte yeşil atlas duvaktan bahsedilmiştir:

Şol zamân kim berf ile 'âlem olur pîr-i sefid / Atlas-ı sebz örtinüp olur 'arûs-ı nev-civân
(*Ahmed-i Rıdvân Divanı, k. 52/19*)

(Kar ile ak saçlı, sakallı bir yaşlıya dönen âlem, bahar geldiğinde yeşil atlas örtünüp genç bir gelin olur.)

Eski gök tasavvuruna göre birinci kat gökte bulunan Ay (Erciyas, 2009: 121) sözü konusu olduğunda bu iki yüzyılda kaleme alınmış divanlarda ve mesnevilerde ak, kara, sarı, yeşil renkleriyle karşılaşılır. Ak, kara, sarı Ay'ın çeşitli evrelerinin rengi iken yeşil, yıldız bilimiyle ilgili eserlerde aktarılan bir bilgiyle veya kabulle bu gök cisminin rengi olmuştur (Ayaz, 2023: 845). Ahmed-i Dâ'î'nin *Vesiletü'l-Mülûk* adlı eserinde aktarılan bir inanışa göre de her sabah üç yüz altmış altı melek doğmadan Güneş'e ak, kızıl, sarı üç hülle giydirelirmiş. Bundan dolayı da gün içerisinde Güneş, türlü türlü renklerde gözükmüş (Gacsi, 2011: 48). Güneş, 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış manzum eserlerde Ahmed-i Dâ'î'nin aktardığı ak, kızıl, sarı hülleleriyle yani gün

boyunca çeşitli vakitlerde büründüğü renklerle yer alır. Bununla birlikte güneş, bu iki yüzyılın manzum eserlerinde aktan, kıızıdan çok sarıdır (Ayaz, 2023: 860-861). Ayın yeşili ile güneşin kıızıl rengi, Fahrî'nin eserinde Husrev'in cenazesine bir gelin gibi hazırlanıp katılan şîrîn'in betimlenmesinde görünür. şair şîrîn'in ay gibi yeşil bir başörtüsü sarındığını, güneş gibi kıızıl bir burkaya (yaşmağa, yüz örtüsüne) büründüğünü söylemiştir. Böylece de gelin giysilerinde kıızıl ile yeşilin bir arada kullanıldığına işaret etmiştir:

Kamer gibi yaşıl mıkna' sarınmış / Güneş gibi kıızıl burka' bürünmiş
(Husrev ü şîrîn, 4558)

(Ay gibi yeşil başörtüsü sarınmış, Güneş gibi kıızıl burkaya bürünmüş.)

Kimi beyitlerde ise gelinlerin yeşil giysiler giydikleri, duvaklar örtündükleri yapılan benzetmelerle anlaşılır. şairler yeşil renkli çimenleri, yaprakları, servileri gelinler olarak hayal etmişlerdir. Örneğin Mihrî Hatun yeşil çimenleri, Kemâl Ümmî yeşil yaprakları geline benzetmiştir. Behişti Sinan'ın bir beytinde ise ağaçlar, dağ servisi gelin olmuştur. şair, beytin ilk mısraında ağaçların yeşil yapraklarını dökmesini onların yeşil atlaslarını çıkarması olarak ifade etmiştir. İkinci mısraında ise yeni geline benzettiği dağ servisinin çarşaf giydiğini söylemiştir. Böylece yeşil ağaçların güzün koyu renk dallarıyla kalakalmasını yeni gelinin yeşil renkli gelinliğini çıkarıp çarşafa bürünmesi biçiminde anlatmıştır:

Oldı çemen 'arûsına bâd-ı sabâ karîn / Gördi yüzün şükûfe saçar üstine direm
(Mihrî Hatun Divanı, k. 9/3)

(Saba yeli çimen gelinine kavuştu, onun yüzünü gördü. Meyve ağaçlarının çiçekleri çimen gelininin üstüne gümüş sikke saçar.)

Her tâze vü ter yaprağı benzetdi 'arûsa / Danla yüzine ter lâle incü düzer oldı
(Kemâl Ümmî Divanı, 34/7)

(Bahar her taze yaprağı geline benzetti. Taze lale tan vakti yüzüne çiğ tanelerinden inci düzer oldu.)

Çıkardı atlas-ı sebzini eşcâr / Büründi nev 'arûs-ı 'ar'arun câr
(Behişti Sinân, Mihr ü Müşteri, 2925)

(Ağaçlar yeşil atlaslarını çıkardılar. Yeni gelin olan dağ servisi çarşafa büründü.)

Bu beyitlerin kiminde yeşil gelin giysilerinden kiminde ise Ahmed-i Rıdvân'ın açıkça dile getirdiği gibi yeşil duvaklardan bahsedilmiştir. Yukarıda aktarıldığı gibi (Başhan Erol, 2013) Osmanlı'da saray gelinlikte yalnızca kıızılı kullanmıştır. Halk ise kıızılın yanı sıra daha başka renkleri de yeğlemiştir. Örneğin bugün elimizde 19. yüzyıldan kalma, yeşil atlastan dikilmiş bir gelinlik (gelin kaftanı) vardır (73). Bu ve yukarıda verilen bazı beyitler yeşilin Türklerde yalnızca duvakta değil ayrıca kaftan, gömlek gibi gelin giysilerinde de kullanıldığını gösterir. Seyyid Nesimî'nin dünyadan bahsederken onun kimi zaman kıızıl kimi zaman yeşil giyinen bir gelin olduğunu söylemesi, Ahmedî'nin de yeşil gelin gömleğinden söz etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla yeşil yaprakların, çimenlerin, servinin şairlerce geline

benzetilmesinin nedeni yalnızca yeşil duvaklar değildir. Gelinler tarafından giyilen yeşil gelinlikler de bu hayallerin kurulmasında etkili olmuştur denebilir.

Bu iki yüzyılda yazılmış manzum eserlerde gelinlerin üstlerinde görülen başka bir renk de sarıdır. Sarı, tespit edilebildiğine göre en belirgin biçimde Tutmacı'nın *Gül ü Husrev*'i ile *Husrev ü Şîrîn*'lerde gözüktür. Örneğin Ahmed-i Rıdvân'ın eserinde Husrev'in cenaze törenine gelin gibi giyinip süslenerek katılan, kıvılcık ipek bir giysi giyen Şîrîn başına sarı, ipek bir örtü örter:

'Arûsâne düzinmiş ol nigârîn / Hınâyile eli ayağı rengîn
Harîr-i surhu enginde çü hurşîd / Perend-i zer serinde hem-çü nâhûd
(*Husrev ü Şîrîn*, 4536, 4538)

(O güzel, gelin gibi süslenmiş, kınayla eli, ayağı kıvılcık olmuş. Üstünde Güneş gibi kıvılcık ipek, başında Venüs gibi sarı ipek var.)

Kutb'un eserinde de Husrev'in cenaze törenine gerdeğe girecek bir gelin gibi giyinip katıldığı söylenen Şîrîn'in üstünde al renkli giysiler vardır. Başına da sarı bir hulle sarınmıştır:

Yana hatunlar ordasında şîrîn / Yaraşturmuş kelinler yanlıg âvâzın
Sarınıp bir sarıg hulle başına / Kidnıp al ton çiçek tig tün taşına
Tüzüp kirtেকে kirür tig özini / Körügli hayre kalur ay yüzini
(*Husrev ü Şîrîn*, 4543, 4546, 4548)

(Yine hatunlar ortasında Şîrîn, gelinler gibi şarkı söylüyor. Başına sarı bir hulle sarınıp çiçek gibi al giysi giyinmiş. Kendini gerdeğe girecekmiş gibi süslemiş. Ay yüzünü gören hayrette kalır.)

Tutmacı'nın eserinde ise sarı renkli güneş "altın ton" giyinmiş bir geline benzetilmiştir. Gelin güneşin giysisinin yansımasıyla yeryüzü "za'firânî" yani safran gibi sarı renkli olmuştur. Altın madeni doğadan sarı olarak çıkarılır (Yücel, 2020: 2). Türklerin eskiden "kürküm" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 212), günümüzde Arapça "za'ferân"ın değişmiş söyleyiş biçimiyle "safran" dedikleri baharat ise süsengiller ailesinden, soğanlı, çok yıllık, çiğdem cinsinden bir bitki olan *crocus sativus* adlı bitkinin çiçeklerinin kurutulmuş tepeliklerinden elde edilir (Birer, 1980: 50; Türkölmez v.d, 2013: 269). Safranın rengi altın sarısı ile koyu sarı-turuncu arasında değişen tonlarda olur (Çınar ve Önder, 2019: 82). Tazesi koyu sarı-turuncudur (Birer, 1980: 50). Bu bilgilere ve beytin anlamına göre şair sarı veya aşağıda değineceğimiz gibi altın işlemeli bir giysi içerisindeki gelinden bahsetmiştir:

Seher kuşu kanadın çünki yaydı / 'Arûs-ı subh altın tonı geydi
'Arûs-ı çarh geydi perniyâm / Yir oldı 'aksiyile za'firânî
(*Gül ü Husrev*, 2681, 3153)

(Seher kuşu kanadını açınca sabah gelini altın giysisini giydi. Feleğin gelini olan güneş işlemeli ipek kumaş giydi. Onun aksiyile yer safran rengi yani sarı oldu.)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'inde, Hamdullah Hamdî ile Çâkerî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'larında da gelinlerin "zerrîn kabâ"larından, "hulle-i zer"lerinden söz edilmiştir. Cem Sultan'ın eserinde gelin Hurşîd'in başına "zer külâh" koyarlar, üstüne de "zerrîn kabâ" giydirirler. Külâh, *Burhân-ı Kâtî*'de "Acemlere ve Tatarlara özgü olan

kalpak" biçiminde açıklanmıştır. Ayrıca padişah tacına da külâh dendiği belirtilmiştir (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 460). Devellioğlu'nun sözlüğünde ise "ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen Őey" olduğu yazar (2004: 533). Demir Tosunoğlu'nun verdiği bilgilere göre de külâh, ufak, yuvarlak, başı konik biçiminde olan bir başlık çeşidinin adıdır. Bu başlık, sivri uçlu olarak da ortası bir kordon, dĞme veya değerli taşla süslenerek de kullanılmıştır (2021: 527). Bunların yanı sıra Osmanlı'da zlfl ağalar denen, saray i oğlanlarının görev başındayken ve törenlerde giydikleri, keçeden, üstü altın sırmalı olan başlıkların adı da "zer külâh" veya "zerrîn külâh"tır (ztoprak, 2010: 142). Bu "zerrîn külâh"lar Osmanlı Devleti'nde padişahlar seferdeyken otağ-ı hümayunun girişinde bekleyen sarayın kapıcıları tarafından da kullanılırdı (Pakalın, 1993: 426). Bu açıklamalara göre "zer külâh" altın ta veya keçeden yapılmış, altın sırmalı başlık olabilir. Farsça bir nad olan "zerrîn" sözcüğü "altından yapılmış, altın, altın gibi sarı" anlamlarını içerir (Devellioğlu, 2004: 1181). "Kab" da sözlüklerde "ste giyilen giysi, kaftan, cübbe" biçiminde açıklanmıştır (Ahter Mustafa Efendi, 2009: 452; Devellioğlu, 2004: 475; Şemseddin Sami, 2007: 1047). Buna göre "zerrîn kabâ" tamlaması ya altın işlemeli/ sırmalı ya da sarı renkli bir kaftanı ifade eder:

Yüzi utandırurdu mihr  mhu / Başına urdılar bir zer klhu

Geyrp engine zerrîn kablar / Ki kamusıyidi pr-dürr  gevher

(*Cemşîd  Hurşîd*, 4698, 4699)

(Yüzü güneşi ve ayı utandırırdu. Başına bir zer külah koydular. stne zerrîn kablar giydirdi. Hepsisi inci ve gevher doluydu.)

"Zerrîn kabâ", ker'nin eserinde de Yûsuf'la evlenen Züleyhâ tarafından giyilir:

Geyp zerrîn kabâ ol mâh-ı enver / Başı üzre kodı şhne eşser

(*Yûsuf u Züleyhâ*, 3648)

(Parlak ay gibi olan Züleyha zerrîn kaba giyip başına padişahlara özgü veya yaraşır bir ta koydu.)

Hamdullah Hamdî'nin eserinde ise Yûsuf'la evlenen Züleyhâ'nın "hulle-i zer" giydiği belirtilmiştir. "Zer" Farsçada hem "altın" hem de "sarı" anlamına gelen bir sözcüktür (Devellioğlu, 2004: 1180). "Hulle" *Ahter-i Kebr*'de "AĞır bahalı iki sevb; izr ve rid gibi. İki olmayınca hulle denilmez" (Ahter Mustafa Efendi, 2009: 367), Devellioğlu'nun sözlüğünde ise "belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibret elbise" olarak açıklanmıştır (2004: 380). Bütün bunlara göre Züleyhâ'nın iki parçadan oluşan giysisi (hullesi) ya altın işlemeli/ sırmalı ya da sarı renklidir:

Geydi şmn tenine hulle-i zer / Bend etti miyne Mısr kemer

(*Yûsuf u Züleyhâ*, s. 390/3)

(Gümüşten tenine zer hulle giydi, beline Mısr kemer bağladı.)

Bu beyitler, Romalı gelinlerin sarı gelinlikleri ile sarı peçelerini hatırlatır. Başhan Erol'un verdiği bilgiye göre Romalı gelinler sarı elbiseler giyip sarı peeler takarlardı (2013: 48). Buna göre Romalıların sarı gelinliklerinin, peelerinin Farslara geçtiği, edebî etkileşimler ve çeviriler sonucunda da Türk yazınında yer aldığı söylenebilir. Nitekim bu yüzyıllarda yazılan telif-tercüme niteliğindeki *Husrev *

Şîrîn'lerin ana kaynağı olan Genceli Nizâmî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inde söz konusu cenaze törenine Şîrîn yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi başında sarı bir örtü ve kızıl bir elbise ile katılır. Bununla birlikte Nizâmî'nin eserinde Şîrîn'in "gelin gibi" veya "gerdeğe girecek gelin gibi" giyindiğine ilişkin doğrudan bir ifade yoktur. Yalnızca bu biçimde giyinmiş, kulaklarına mücevherli halka küpeler takmış, saçlarını omuzlarına atmış Şîrîn'in eline de gelinler gibi kına yaktığı söylenmiştir:

Goşâde ser-kenîzân o golâmân / Ço servî der-miyân Şîrîn hirâmân
Nihâde gevher-âgîn helke der-gûş / Fikende helkehâ-yi zolf ber-dûş
Keşîde sormehâ der-nergis-i mest / 'Erûsâne nigâr efkende ber-dest
Perendî-i zerd çon horşîd ber-ser / Herîrî-i sorh çon nâhîd der-ber

(*Cân Dâden-i Şîrîn Der-Dehme-i Hosrev*, s. 352/15-18)

(Cariyelerin ve kölelerin başları açık. Şîrîn servi gibi ortalarında yürüyor. Kulağına mücevherli halka küpe takmış, zülüflerinin halkasını omuzlarına atmış. Nergise benzeyen, sarhoş bakışlı gözlerine sürmeler çekmiş. Eline gelin gibi kına yakmış. Başında güneş gibi sarı, desensiz bir ipek kumaş, üstünde de kızıl, Venüs gibi bir ipek giysi vardı.)

Şairlerimizin doğrudan Şîrîn'in bir gelin gibi giyindiğine ilişkin ifadelerinin arkasında Farslarda gelinlerin kızıl giyinin sarı örtünmeleri olabilir. Nizâmî, gelin olmak ile sarı ve kızıl arasındaki ilişkiye eserinin bir başka yerinde daha işaret etmiştir. Şîrîn'in Hamîla, Semen Türk, Humâyûn adlı cariyelerinin Husrev tarafından evlendirmelerinin, gelin edilmelerinin anlatıldığı bölümde de sarı ve kızıl renkleriyle karşılaşılır. Şair bu cariyelerin Husrev'in bağışladığı mücevherlerle kızıl, altınlarla sarı olduğunu söylemiştir. Böylece de gelinlere özgü iki renge, kızıl ve sarıya, gelin giysilerinin sarı ve kızıl renkli elbiselerden, başörtülerinden oluştuğuna işaret ettiği söylenebilir:

Be-resm-i ârâyîş-i derhordîşân kerd / Zi-gevher sorh o ez-zer zerdişân kerd
 (Zifâf-i Hosrev o Şîrîn, s. 315/13)

(Lâyık oldukları biçimde onları süsledi. Onları bağışladığı mücevherle kızıl, altınlarla sarı yaptı.)

Şairler ayrıca ay ile güneşi de geline benzetmişlerdir. Beyitlerde güneşten "ârûs-ı subh (sabah gelini) , arûs-ı rûz (gün/gündüz gelini), arûs-ı çarh-ı devvâr (dönen feleğin gelini)", aydan ise "meh arûsı (ay gelini)", "arûs-ı mâh (ay gelini)" olarak söz edilmiştir:

Karanu 'âlemi kuşatmış idi / 'Arûs-ı subh yüzi yaşanmış idi
 (Tutmacı, Gül ü Husrev, 898)

(Âlemi karanlık kuşatmıştı. Sabah gelini yüzünü gizlemişti.)

Gice viridi muhazzab zülfine tâb / 'Arûs-ı rûz uyandı gidüben hâb
 (Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd, 2624)

(Gece kınalı/boyalı saçına parlaklık verdi, uyku gidip gündüz gelini uyandı.)

Meger girü 'arûs-i çarh-ı devvâr / Yüzün gösterdi nâ-geh açiban çâr

(Pîr Mahmûd, Bahtiyâr-nâme, 2127)

(Meğer dönen feleğin gelini, ansızın çarşafını açarak geri yüzünü gösterdi.)

Meğer kılmağa cilve meh 'arûsı / Bezer kasrını çarh-ı âbnûsî

(Şeyhî, Husrev ü Şîrîn, 5540)

(Meğer ay gelininin cilve kılması için abanoz felek, kasrını bezer.)

Eline mihr alub zerrîn piyâle / 'Arûs-ı mâha câm itdi havâle

(Edirmeli Şâhidî, Leylâ vü Mecnûn, 2446)

(Güneş eline zerrin kadeh alıp gelin olan aya kadeh sundu.)

Güneşin geline benzetilmesinde sarı renkli veya altın işlemeli/ sırmalı gelin giysilerinin etkili olduğu söylenebilir. Güneş sarı rengiyle şairlere böyle bir benzetme yaptırmış olabilir. Bazı evrelerinde sarı gözüken, yıldız bilimiyle ilgili kitaplarda renginin yeşil olduğu söylenen ay ise kuşkusuz “ak” denince akla ilk gelenlerdendir. Öyleyse yukarıdaki ve benzeri beyitler ele alınırken sarıyla birlikte ak da hesaba katılmalıdır. Nitekim Münîrî'nin bunu kanıtlar nitelikte bir beyti vardır. Şair güneşin, taze geline dönmesi için yaşlı dünyaya her gün nurdan bir dibayı başörtüsü yaptığını söylemiştir. Beyitteki “nurdan dîbâ” tamlaması da akla ak rengini getirir:

Dönmek için nev-'arûsa şöyle dehr-i pîre-zen/Nurdan dîbâ ider günde ana mi'cer güneş

(Münîrî Divanı, k. 18/ 26)

(Yaşlı dünyanın şöyle yeni geline dönmesi için güneş ona her gün nurdan diba ve başörtüsü yapar.)

Kimi Türk boylarında duvak ak renkli olmuştur. Örneğin Kıpçak Türklerinde gelinler Oğuz boylarından farklı olarak genellikle ak duvaklar kullanmışlardır. Tatar Türklerinin gelinleri ak duvaklar örtünmüşlerdir (Aydemir, 2013: 643). Kazak Türklerinde bekâr kızlar kızıl, gelin olanlar ise ak başörtüler kullanırlar. Gelin olan kızın başına nikâh günü yengeleri tarafından “saukele” denen ak bir başörtüsü bağlanır. Kazaklarda ak renkli başörtüsü, gelin olmanın bir belirtisidir (Küçük, 2010: 201; Öztürk, 2017: 119-120). Kırgız Türklerinde de gelin, güveyinin evine, köyüne ilk gittiğinde yüzünü “bürkönçök” denen ak renkli bir kumaşla örter (Aydemir, 2013: 643). Kazak, Kırgız, Tatar, Kıpçak Türklerinin gelinlerini örten bu ak duvaklar, başörtüleri bu iki yüzyılda ve öncelerinde Anadolu'da da kullanılmış olabilir. Türkiye Selçukluları döneminde bu topraklara yerleştirilen Kıpçak Türkleri, ardından Moğollarla ve birkaç yüzyıl sonra da Timür'ün ordularıyla Anadolu'ya gelen çeşitli Türk boyları düşünöldüğünde bu olasılık hiç de uzak değildir. Anadolu'da da gelinler ak duvaklar örtünmüş, ak başörtüleri sarınmış ve şairler bundan dolayı güneşi ve özellikle de ayı gelinlere benzetmiş olabilirler.

Bütün bunların yanı sıra Osmanlı'da düğünlerin kaç gün süreceği evlenenlerin maddî olanaklarına, sosyal statülerine göre değişirdi. Düğünün her günü de gelin başka bir giysi giyerdi. Kına ve gerdek gecelerinin giysileri birbirinden farklı olurdu. Gerdek ertesinde de adına “paçalık” denen bir giysi giyilirdi (Başhan Erol, 2013: 52). Buna göre Türklerde giyilen al veya kızıl elbiseler, kaftanlar, gerdek günü giysileridir (Albayrak, 2008: 7; Genç, 1997: 17). Behişti Sinân'ın eserinde de Müşterî yukarıda

aktarıldığı üzere gerdek öncesi kızıklar içerisinde. Gerdeğin ertesinde ise hamamdan çıktıktan sonra nesrin yaprağı gibi yeni bir gömlek ve zerrîn kabâ giyer. Eserlerde “nesrin” veya “nesteren” adıyla geçen çiçek, Batı Asya, Kuzey Afrika, Avrupa topraklarına özgü olan, dünyada altı yüz elliden fazla çeşidi bulunan yabangülüdür. Çiçekleri açık kızıl, mor, pembe, sarı, ak olabilir. Çiçeğinin rengi, yetiştiği bölgelere göre değişir.¹⁴ 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış manzum eserlerde bu çiçeğin ak, kızıl, sarı renkleriyle karşılaşılr (Ayaz, 2023: 421). Buna göre Müşterî'nin gömleğinin rengi sarı, kızıl veya ak olabilir. “Zerrîn kabâ” tamlaması da yukarıda belirttiğimiz gibi “altın işlemeli, sırmalı kabâ” anlamına gelebileceği gibi “sarı renkli bir kabâ” yı da ifade edebilir:

Çıkup hammâmdan ol sero-i sîmîn / Giyer nev pîrehen çün berg-i nesrîn

Giyer zerrîn kabâlar nev kemer nev / Libâçe nev başında tâc-ı zer nev

(Mîhr ü Müşterî, 4215, 4216)

(Gümüştten bir servi gibi yani ak tenli, uzun boylu olan Müşterî hamamdan çıkıp yeni, nesrin yaprağı gibi bir gömlek giyer. Yeni bir zerrin kaba, giysi giyer ve kemer ile altın taç takar.)

Sonuç

Gelinler, doğrudan anlatımlarla ya da yapılan türlü benzetmelerle, kurulan hayallerle 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış divanlarda, mesnevilerde yer almışlar, makyajları, takıları, saçları, giysileri, duvakları, hazırlanışları ile beyitleri, eserleri süslemişlerdir. Kimi mesnevilerde ayrıntılı betimlenen gelinler, divanlarda yalnızca giysileri ve duvakları ile var olmuşlardır. Divanlarda bazı beyitlerde yapılan benzetmeler bir gelinin duvağının, giysisinin rengi konusunda önemli ipuçları verir. İkili aşk hikâyelerinin ele alındığı mesnevilerde de âşıkların birbirlerine kavuştukları düğünlerin anlatıldığı beyitlerde gelin olan başkahramanın hazırlanışı, giydikleri kimilerinde ayrıntılı kimilerinde ise yüzeysel bir biçimde ele alınmıştır. Divanlar ile mesnevilerde yer alan bu beyitler, 14. ve 15. yüzyıllarda bir gelinin hazırlanışı, süslenişi, gelinliği, duvağı, makyajı, takıları, saç hakkında önemli bilgiler içerir. Buna göre bir gelinin makyajında kına, sürme, misk, gâliye, gâze (allık), isfidâc (aklık), nîl, vesme (rastık), yapma ben, altın varak kullanılıyor. Gözleri sürmelenen gelinlerin kaşlarına rastık çekilip misk tozu serpiliyor. Saçlarına gâliye sürülürken; yüzleri, göğüsleri aklıkla, yanakları ve çeneleri de allıkla boyanıyor. Ayrıca yüzleri yapma benlerle, altın varaklarla süsleniyor. Büyük olasılıkla göz değmesine karşı koruması için gelinlerin yüzlerine nîller çekiliyor. Bir gelinin hazırlanışında kına vazgeçilmezler arasındadır. Şairler kınalanmış ellerden, tırnaklardan, topuklardan bahsetmişlerdir. Ayrıca kimi beyitlerden ellerin nakışlı bir biçimde kınalandığı anlaşılmaktadır.

Eserlerde gelinlerin ne tür takılar taktıklarına, saçlarının nasıl yapıldığına, süslenişine ilişkin pek bilgi verilmemiştir. Saptanan beyitlere göre takı olarak altın halhallardan, değerli taşlarla süslü küpelerden, yüzüklerden, şahmeran bilekliğinden bahsedilebilir. Mesnevilerde serbest bırakılan, arkaya atılan veya örülüp değerli taşları olan tokalarla, türlü mücevherlerle süslenen saçlardan söz edilir.

Divanlardan ve mesnevilerden tespit edilen beyitlere göre gelinlerin duvakları kızıl ve yeşil olabiliyor. Ayrıca şairlerce yapılan bir takım benzetmelerden dolayı ak

¹⁴ Kapucu, Benan (2021). Aurora'nın Çiçeği: Yaban Gülü. <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/auroranin-cicegi-yaban-gulu>. (E. T. 21. 09. 2023).; Yaban Gülü Çiçeği Anlamı. <https://www.cicekal.net/blog/yaban-gulu-cicegi-anlami>, (E. T. 21.09. 2023)

duvakların kullanıldığını da düşündüren çeşitli beyitler söz konusudur. Fars edebiyatı orijinli, telif-tercüme mahiyetindeki *Husrev  şirn*'lerin bazılarında ise sarı başörtüsü vardır. Gelin giysilerinde (gelinliklerde) ise kıvıl, yeşil, ak, sarı renkleriyle karşılaşılır. şairler kıvıl veya altın işlemeli/ sırmalı al kaftanlardan, al vle şalvarlardan, kıvıl vle, yeşil ya da iek desenli ak gmleklerden, yeşil atlas giysilerden, zerrîn kablardan, hulle-i zerlerden bahsetmişlerdir. Bu iki yüzyılda yazılmış manzum eserlere göre gelin giysileri ve duvaklar söz konusu olduğunda ak ile sarı az rastlanan renklerdir. Bir gelinin üstünde en çok karşılaşılan hatta onunla özdeşleşen renk kıvıldır. Kıvılın ardından ise yeşil gelir.

KAYNAKÇA

Ahter Mustafa Efendi, *Ahter-i Kebr* (2009). (Haz: Ahmet Krkkılı, Yusuf Sancak). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akdoğan, Yaşar (ts). *Ahmedî Dîvân*. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>. (E. T.: 01. 09. 2023)

Akn, Cezmi, Eğrilmez, Sait, Afrashi, Filiz (2004). Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkileri. *Advances In Organometallic Chemistry*, S. 34, s. 274-282.

Albayrak, Kadir (2008). Milli Dinlerde Renk Fenomeni. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, s. 1-41.

Alpay Tekin, Gönül (1992). *Ahmed-i D', eng-nâme*. Harvard University: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.

Altun, Mustafa (2003). *İbrahim İbn-i Bl-Hikmet-nmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Argunşah, Mustafa (1999). *Muhammed b. Mahmûd- şiron, Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arslan, Mehmet (2018). *Mihrî Hatun Dvn*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>. (E. T.: 10. 09. 2023).

Aş, Menşure (2019). *Harezmi Türkçesinde Söz Yapımı*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ayaz, Ayşe (2023). *14-15. Yüzyıl Divan şiirinde Renkler*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydemir, Adem (2013), Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve "Al Duvak" Geleneği zerine. *Turkish Studies*, C. 8, S. 9, s. 619-655.

Balbala, Sefa (2009). *Kemal mm Divanı (Tenkitli Metin-İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Başhan Erol, Elvin (2013). *Osmanlı Döneminde Nikah Törenleri ve Gelinlikler*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayraktar, Nesrin (2014). Türkçe Yeşil Renk Adının Biçim, Anlam Ve Kavram Alanına Tarihsel Bir Bakış. *Journal of Language And Linguistic Studies (Dil Ve Dilbilim alışmaları Dergisi)*, C. 10, S. 1, s. 179-193.

Baytop, Turhan, Bozkurt, Nebi (2020). Misk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (c. 30, ss. 181-182). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Birer, Selma (1980). Yiyeceklerimizin İçinde Kullandığımız Baharatlar ve zellikleri. *Gıda Dergisi*, C. 11, S. 1, s. 47-54.

Çakan, Ayşegül (2017). *Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çeltik, Halil (2017). *Ahmed-i Ridvan Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>. (E. T.: 16. 09. 2023)

Çetinkaya, Ülkü (2010). Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 12, s. 89-126.

Çınar, Ahsen Sevde, Önder, Alev (2019). Anadolu'nun Kültürel Mirası: Crocus Sativus L. (Safran). *Farmasötik Bilimler Dergisi*, 2019, S. 44, s. 79-88.

Çolak, Ali (2012). Hadis Temelli Anadolu Düğün Âdetleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 147-188.

Dalan Polat, Gözde (2020). Kınanın Gizli Özneleri: Sağlık Söylemleri Altında Yatan Duyuların Belleği. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 124-137.

Demir Tosunoğlu, Eda (2021). Selçuklu Dönemi İnsan Figürlü Çini Tasvirlerle Yansıyan Erkek Başlıkları. *Sanat ve İnsan Dergisi*, C. 5, S. 2, s. 510-532.

Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Erbay, Nazire (2014). *Edirneli Şâhidî, Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi*. Edirne: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican, Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânı Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erciyas, Osman, *Hazâ Kitâbu Esrâri'n-Nücûm Ve Havoâs (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdem, Sargon (1991). Amber. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (c. 3, ss. 7-8). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Ergin, Muharrem (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ergun, Pervin (2010). Türk Gelininin Mitolojik Göçü. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, S. 24, s. 275-290.

Ersoy, Ersen (2010). II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî-Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Tenkritli Metin). Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Erünsal, İsmail E. (2014). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>. (E. T.: 03. 10. 2023)

Esin, Emel (1992). Börk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (c. 6, ss. 527-528). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Gacsi, Serap (2011). *Ahmed-i Dâ'î'nin Vesîletü'l-Mülûk Adlı Eseri (60a-115b) (Metin-Kelime Grupları İncelemesi)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Genç, Reşat (1997). *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 05. 11. 2023).

Güneş, Özlem (2010). *Fahrî'nin Husrev u Şîrîn'i (Metin ve Tahlil) Nizâmî'nin ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hacıeminoğlu, Necmettin (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hoseyn-i Mohemmed-zâde-i Siddîk (1386). *Dîvân-i Eş'âr-i Torkâ-i Seyyid İmâmô'd-dîn-i Nesîmî (Teshîh-Tehşîye-Mokeddeme)*. Tebrîz: Ahter.

- İnce, Adnan (2000). *Cem Sultan-Cemşid ü Hurşid*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalın, Mustafa S. (ts). *Yûsuf Hs Hâcib, Kutadgu Bilig*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları e-kitap.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0>. (E. T.: 28. 08. 2023)
- Karaca, Elif Gizem, şar, Sevgi (2016). Geçmişten Günümüze Kına. *Lokman Hekim Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 30-37.
- Karahan, Leyla (1985). *Erzurumlu Mustafa Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kapucu, Benan (2021). Aurora'nın ieği: Yaban Gl.
<https://acikradyo.com.tr/botanitopya/auroranin-cicegi-yaban-gulu>, (E. T.: 21.09. 2023)
- Kızıtaş, Maşallah (2018). *Tutmacı'nın Gl ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.
- Koçu, Reşta Ekrem (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Küçük, Salim (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, s.185-209.
- Mazlum, zge (2011). Rengin Kültürel ağrışımları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, s. 125-138.
- Mütercim Åsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (Haz: Mürsel ztrk ve Derya rs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nizm-i Gencev (ts). *Hosrev o şirn* (Viryeş ve Tyb: Emin Bby Penh), <https://jenseyatvajameh.files.wordpress.com/2008/07/khosrovashirinebook-veyq-ir.pdf>. (E. T.: 12. 09. 2023)
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onur, Naci (1991). *Hamdullah Hamdi, Yusuf u Züleyhâ*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- rdek, şerife (2017). *Cemşid ü Hurşid Mesnevileri ve Ahmedî ile Selmn-ı Svec'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevilerinin Mukayesesi*. Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- ztoprak, Nihat (2010). Divan şiirinde Giyim Kuşam zerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 4, s. 103-154.
- Öztürk, şükrü (2017). Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında, Türk Lehçe ve Ağızlarında Kullanılan Renk İsimleri. *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 11, s. 107-127.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 1-2). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pişkin, H. Nazlı (2019). Kına. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.(c. Ek-2, ss. 58-59). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Polat, Arzu (2017). *Behişti Sinan'ın (H. 917 (M. 1511-12)) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sevinçli, Veysi (1985). *Pr Mahmûd-Bahtiyâr-nâme (Metin-İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Sungur, Necati (2006). *Tc-zâde Cafer Çelebi, Heves-nâme (İnceleme-Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- şemseddin Sm (2017). *Kms-ı Trk*. İstanbul: ağrı Yayınları.
- Tarama Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 05. 10. 2023).
- Tatçı, Mustafa (2012). *Divan-ı Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Tavukçu, Orhan Kemal (2000). *Ahmed-i Rıdvan, Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tegün, Özlem (2022). *Tarihî Türk Şivelerinde Giyim Kuşam Kelimeleri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1963). *Şeyhi'nin Husrev ü Şirin'i (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türken Duman, Ruşen (2006). *Kıvâmî-Fetihnâme-i Sultân Mehmed (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Türkölmez, Serap, Karaduman, Yaşar, Kara, İsmail (2013). Önemli Tıbbî ve Aromatik Bitkimiz: Safran (*Crocus Sativus L.*). *Eskişehir Ticaret Borsası Dergisi*, S. 8, s. 26-29.
- Ülken, Fatih (2002). *Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz Tercümesi (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- "Yaban Gülü Çiçeği Anlamı". <https://www.cicekal.net/blog/yaban-gulu-cicegi-anlami>. (E.T.: 21.09.2023).
- Yeşil, Yılmaz (2014). Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C. 3, S. 9, s. 117-136.
- Yıldız, Ayşe (2017). *Çâkerî-Yûsuf u Züleyhâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56158,cakeri-yusuf-u-zuleyhpdf.pdf?0>. (E. T.: 18. 09. 2023)
- Yücel, M. Bayram (2020). *Dünyada ve Türkiye'de Altın*. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Fizibilite Etütleri Başkanlığı e-kitap, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden-serisi/altin.pdf>. (E. T.: 16. 09. 2023).